

Misad Katalin: Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2009, 248 p.

A rendszerváltás a szlovákiai magyar nyelvtudomány számára is alapvető változást eredményezett: megszűntek a kutatásokat gátló politikai akadályok, megkezdődhetett a nyelvészeti kutatás intézményes kereteinek fokozatos kiépítése. A magyarországi nyelvtudomány, amely az előző politikai rendszerben alig szentelt figyelmet a határon túli magyarok (így a szlovákiai magyar kisebbség) nyelvének, jóllehet érezte, hogy azok nyelvhasználatát, beszéde más, mint a magyarországi magyaroké, a határon túli magyar nyelvváltozatok megítélésében paradigmaváltásra kényszerült. A nyelv többközpontúságából kiindulva megváltozott az „egy magyar nyelv” eddigi értelmezése: mivel a határon túli magyarok (így a szlovákiai magyar kisebbség is) helyzetükből adódóan csak korlátozottan használhatják anyanyelvüket (Szlovákiában például a hivatalos nyelv a szlovák, s a hatályos nyelvtörvény értelmében a hivatalos érintkezésben a magyar lakosság csak akkor használhatja anyanyelvét, ha részaránya eléri az ott élő lakosság 20 százalékát, emellett az anyanyelvű oktatás sincs biztosítva minden szakterületen és szinten), a magyar lakosság többsége fokozatosan kétnyelvűvé válik, s így egyre több idegen (esetünkben szlovák) eredetű tükörki-fejezés, tükörszó kerül be anyanyelvébe, s ezáltal az anyaországot körülvevő államokban a magyar nyelv sajátos változatai alakulnak ki – közösen alkotva az egy magyar nyelvet.

Ezek képezik Misad Katalin most megjelent *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok* című kötetének gondolati háttérét. A szerző, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója, a Gramma Nyelvi Iroda munkatársa annak a fiatal nyelvész-nemzedéknek a képviselője, amely a kilencvenes évek elejétől a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoportban,

majd megalakulása (2001) óta a Magyar Tudományos Akadémia határon túli kutatóállomásaként működő Gramma Nyelvi Irodában folytat nyelvészeti kutatásokat.

A kötetben található tanulmányok a magyar nyelvet a nyelvi rendszer, a nyelvhasználat, az alkalmazott nyelvészet és a nyelvi szolgáltatások alapján vizsgálják, jóllehet a szerző hangsúlyozza, hogy ezek a megközelítések nehezen választhatók el teljesen egymástól, hiszen a konkrét kutatásokban mindig többféle nézőpont érvényesül egyszerre. A dolgozatok öt nagy témakört ölelnek fel: a szaknyelvi-terminológiai problémákat, a magyar mint kisebbségi nyelv használatát a hivatalos érintkezésben, a standardtól eltérő helyesírási formákat, az anyanyelv és a szlovák nyelv oktatásának kérdését (ehhez kapcsolhatjuk még a magyar mint idegen nyelv oktatásának kérdését taglaló, valamint a Szép magyar beszéd verseny hangzási–nyelvi jellegzetességeiről írt tanulmányt is), valamint a Gramm Nyelvi Iroda bemutatása révén a hazai elméleti és empirikus kutatásokat, a nyelvi adatbázis építését, a nyelvi tervezést és szolgáltatást.

A szaknyelvi regiszterek fejlesztéséről írt dolgozat kiindulópontját az képezi, hogy „a szaktudományok nyelvének fejlesztése... jelenleg egyik legfontosabb feladata a magyar nyelvtudománynak: a magyar szaknyelvek országunkénti szétfejlődésének megakadályozása ugyanis közös nemzeti érdek. A külön szlovákiai, erdélyi, kárpátaljai, vajdasági stb. magyar szaknyelvek kialakulásával a Magyarország határain kívül élő magyar beszélőközösségek számára körülményesebbé válna az anyaországgal való kapcsolattartás: megnehezítené a kisebbségben élő magyar szakemberek kommunikációját magyarországi kollégáikkal, a kisebbségi magyar fiatalok magyarországi továbbtanulását, a magyarországi tan-és szakkönyvek használatát stb.” (11–12. p.). A szlovákiai magyar tanulók jelentős része szlovák tannyelvű szakiskolát vagy szakmunkásképzőt látogatva eleve nem sajátíthatja el a magyar szakterminológiát. A magyar tannyelvű alapiskolák és gimnáziumok tanulói által használt, többnyire szlovák nyelvből fordított tankönyvek „ugyanazt a jelenséget gyakran más néven nevezik meg, mint Magyarországon vagy Erdélyben, a Vajdaságban” (14. p.), mert maguk a tankönyvek fordítói, ill. a

fordítás bírálói sem ismerik a magyarországi szakterminológiát, mivel felsőfokú tanulmányaikat ők sem anyanyelvükön végezték. A szerző a hiányzó szakmai regiszterek létrehozásával kapcsolatban azt az elvet vallja, hogy „ha a szlovák és a magyar megfelelőiben eltérő szemantikai jegyek kapnak nyelvi formát, a magyarra fordítás esetében a magyarországi mintát ajánlatos követni. Ha azonban valamely szlovák terméknek nincs magyarországi megfelelője (és ennek következtében megnevezése), akkor egy új szakszót kell létrehozniuk: vagy egy olyan sajátos szlovákiai terminust, amelyet a szlovák megnevezés szemantikai jegyeinek figyelembevételével alakítanak ki, vagy a szlovák megnevezés tükörfordítását építik be – kölcsönszövekként – a terminológiai rendszerbe” (17–18. p.). Mindezt szlovák–magyar vonatkozású élelmiszer-ipari szakkifejezésekkel és terméknevezésekkel szemlélteti.

Az 1919-től napjainkig megjelent szlovák–magyar, ill. magyar–szlovák szakszótárakat és iskolai szakszójegyzékeket elemezve megállapítja, hogy azokat többnyire nagyfokú terminológiai bizonytalanság jellemzi.

A magyar mint hivatalos nyelv használatának gyakorlatáról szóló tanulmányában a két nyelvűségi helyzetből adódó nyelvi-nyelvhasználati jelenségeket mutatja be a dunaszerdahelyi önkormányzati hivatalban található feliratok, a szóbeli és írásbeli ügyintézés során használt nyelv és a hivatal által kiadott hivatali szövegek és azok magyar fordításai alapján.

A standardtól eltérő helyesírási formák (intézménynevek, művészeti csoportok, rendezvények nevei, ünnep- és emléknapok, díjak és kitüntetések nevei) és a nagybetűsítések tárgyalásakor a sajátos szlovákiai magyar kifejezésekre hívja fel a figyelmet.

Az újabb nagy témakört az anyanyelvi nevelés problematikája és a szlovák nyelv oktatása jelenti. Az anyanyelvi nevelésnek az elvárások szerint nyelvhasználat-központúságra, szövegszemléletre és funkcionális nyelv szemléletre kellene irányulnia, ám ezeknek az elvárásoknak maradéktalanul sem az egyes tantervek, sem a mára már elavult nyelv szemléletet tükröző nyelvtankönyvek nem felelnek meg. Ez utóbbiak Misad Katalin szerint „a magyarországinak általában jóval gyengébb utánzatai, amelyek különféle – innen-onnan össze-

ollózott – nyelvi ideológiákra és mítoszokra épülnek, s figyelmen kívül hagyják azt a tény, hogy a kisebbségi magyar gyermekek természetesen úgy, olyan kétnyelvű beszédközösségben élnek, amelyben anyanyelvüként egy, a többségi nyelv hatása alatt álló nyelvváltozatot sajátítanak el, s a mindennapi kommunikációjukban szinte kizárólagosan ezt is használják” (154. p.).

A szerző a szlovák nyelv oktatásával kapcsolatban lebonyolított felmérés eredményei alapján azt állapítja meg, hogy „alap- és középfokú iskoláinkban a többségi nyelv [a szlovák nyelv] oktatása többnyire nem felel meg a kommunikatív kompetencia követelményeinek, ezért esetenként igen szerény eredményesség jellemzi” (159. p.). Szlovák nyelv-oktatásunkra még mindig a grammatika-központúság jellemző. A szlovák nyelv oktatása hatékonyságának növelése érdekében az alábbiakat javasolja: új tanterv és ún. művelődési standard kidolgozása; egyes középiskola-típusok számára differenciált tanterv kidolgozása; a szlovák nyelv oktatásának módszertanát a szlovák mint idegen nyelv aspektusából kell kidolgozni; a hazai felsőoktatási intézményekben a magyar–szlovák szakos hallgatóknak a szlovák mint idegen nyelv módszertanát kell oktatni; olyan tankönyveket kell írni, amelyekben a társalgási témák valós kommunikációs szituációkat jelenítenek meg, nyelvtanuk pedig a funkcionális grammatikára épül; az erősen magyar jellegű nyelvi környezetben található magyar iskolákban be kell vezetni a kötelező szlovák nyelvi társalgási órát; meg kell teremteni az eredményes szlovák nyelv-oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges személyi és tárgyi feltételeket; biztosítani a pedagógusok rendszeres továbbképzését.

A kötetet záró tanulmányban a szerző az MTA határon túli kutatóállomásainak munkáját tekinti át, különös tekintettel a Gramma Nyelvi Irodára.

Misad Katalin könyve az egyetemes magyar nyelvészetbe egyre jobban integrálódó szlovákiai magyar nyelvtudomány újabb fontos állomása. Olyan gondolatgazdag, problémaérzékeny, továbbgondolásra érdemes alapozás, melyre a jövőben bátran lehet építeni.

Hahn, Hans Henning–Mannová, Elena (Hrsg.): *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften 2007, 535 p./Mitteleuropa–Osteuropa. Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas. Band 9./

A sztereotípa (stereotyp) mint nyomdaipari szakkifejezés viszonylag réginek mondható (a szó görög eredetű, ám magát az eljárást, tudniillik a nyomóforma-másolat előállítását Gutenberg fedezte fel az 1450-es évek végén), legalábbis az átvitt értelemben használatos utódjához képest, amelyet 1922-ben használt először Walter Lippmann a *Public Opinion* című (magyarul 1971-ben *A közvélemény* címmel megjelent) könyvében. A kifejezés, pontosabban az általa körvonalazott jelenségcsoport kutatása az utóbbi évtizedekben érte el a soha nem látott népszerűségét: nemzetközi és tudományközi tudományos tanácskozásokat szerveznek megvilágítására, monográfiák, tanulmánykötetek sora jelzi a felfokozott (tudományos és társadalmi) érdeklődést, sőt az utóbbi időben egy egyetemi munkacsoport (az oldenburgi Carl von Ossietzky Egyetem Történeti Intézetének munkacsoportja) is foglalkozik a problémakör feltérképezésével, értelmezésével. Hirtelenjében Hanák Péter: A másokról alkotott kép (*Századok*, 1985. 1079–1104. p.) című, azóta többször, idegen nyelveken is megjelent, magyar vonatkozásban mindenképpen alapozó jellegű tanulmánya vagy a Helge Gerndt által szerkesztett *Stereotypvorstellungen im Alltagsleben* (München, 1988), Hermann Bausinger híres könyve (*Typisch deutsch*. München, 2000, lásd e sorok szerzőjének ismertetését a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2001. 2. számában), továbbá a Fórum Kisebbségkutató Intézet által 2004-ben szervezett konferencia, illetve annak kísérőkötete (*Mýty a predsudky v dejinách*. Šamorín, 2005), az MTA Kisebbségkutató Intézete 2006-os, *Etnikai sztereotípa és társadalmi távolság* című nemzetközi tanácskozása jut az eszembe. A sort persze, némi utánajárás után szinte tetszés szerint folytatni és szaporítani lehetne...

Maga a jelenség, a sztereotípa persze nem új keletű: antik szerzők műveiben éppúgy találkozunk sztereotípiákkal, mint a korai (és nem csak korai!) néprajzi leírásokban. Főleg, nem akarván persze a fogalmat ily módon leszűkíteni, a nemzetkarakterológia dolgozott (és dolgozik!) feltűnően sok sztereotípiával. Legyen elég itt a magyar és szlovák néprajz előfutárának tekintett Csaplovics János/Ján Čaplovič közismert népkarakterológijaira emlékeztetni az *Ethnographiai értekezés Magyar Országról* című munkájából (1822), amelyek mellesleg egy európai szemlélet- és értelmezési mód viszonylag kései lecsapódásai voltak (gondoljunk csak azokra a 18. században divatos ábrázolásokra, amelyek az egyes népek fiait, ritkábban leányait vélt vagy valós, de inkább vélt jellemző vonásaikkal fölruházva mutatják be: írásban és képben). Ekkor persze még nem tekintették ezeket sztereotípiáknak, noha Csaplovics éles szemű és kemény tollú kritikus, Dohovits Bazil rámutatott e sommás általánosítások problematikus voltára. Azóta – hogy rövidre zárjam tudománytörténeti vargabetűmet – főleg a nemzeti ön- és heterosztereotípiák vizsgálatában, egyszersmind megismerésében jóval előbbre jutottunk, s a most bemutatásra kerülő kötethez hasonló vállalkozásoknak hála, egyre előbbre is jutunk.

Az Elena Mannová (a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének a munkatársa) és Hans Henning Hahn (az oldenburgi Carl von Ossietzky Egyetem professzora) által szerkesztett tanulmánykötet voltaképpen egy Pozsonyban 2002-ben megrendezett konferencia jegyzet-apparátussal ellátott, tanulmányokká átdolgozott előadásainak a gyűjteménye. A tanácskozáson német és szlovák kutatók (történészek, szociológusok, etnológusok stb.) vettek részt, s fejtették ki véleményüket a problémakör különféle aspektusairól. Egy könyvismertetés terjedelmi keretei persze csak módjával engedik meg a recenzensnek, hogy az olvasás során széljegyzetelt könyvhöz valódi és érdemi megjegyzéseket fűzzön. A kötet vázlatos ismertetése mellett magam is csak néhány, végső soron szubjektív módon kiemelt részproblémára világítok majd rá.

A szerkesztőpáros rövid, inkább a konferencia szervezési és a belőle kinőtt kötet megjelentetésének gyakorlati kérdéseit taglaló bevezetése után az első blokk egy-egy metodológiai eszme-futtatást tartalmaz a történész Hans Henning Hahn és a nyelvész Lubor Králik tollából. Utóbbi a szlovák nyelvi fordulatokban szereplő idegenek előfordulásait vizsgálva megállapította, hogy a nyelvi anyag (szólások, közmondások, állandó szófordulatok) a szlovákok alapvetően békére, toleranciára hajló mentalitásáról tanúskodik. Ennek okát a szlovák nemzeté válás viszonylag kései lefolyásában és a szlovák történelem folyamatosságának hiányában látja. Ez a következtetés nagy vonalakban egybeesik Eva Krekovičová munkájának eredményével, aki a szlovák folklór roma- és zsidóképét elemezte az 1999-ben megjelent *Medzi toleranciou a bariérami* című munkájában (a kötetet magyarul Csanda Gábor ismertette az *Acta Ethnologica Danubiana* 2–3. kötetében). Magam a most szóban forgó tanulmánykötetből értesültem róla, hogy Krekovičová könyve a szlovák kiadást megelőzően már németül is megjelent (*Zwischen Toleranz und Barrieren*. Frankfurt am Main, 1998). Hozzáteszem, hogy a folklóryanag – sajnos – kevésbé alkalmas pontos datálásra, így csak sejthetjük, hogy a Králik és Krekovičová által felvázolt kép időben egészen biztosan „hullámzásokat” mutat. Egy mai szlovák közmondásgyűjtemény vonatkozó tételeinek a statisztikai vizsgálata vélhetően kissé más képet mutatna, mint az Adolf Peter Záturcký által gyűjtött és 1897-ben közreadott összeállítás. A „*píše, ako český žandár*” fordulat 1918 utáni képződmény a szlovákban (és – teszem hozzá – a [szlovákiai] magyarban is). A „*maďarský žandár*” kifejezés pedig mint a durvaság, kegyetlenség szinonimája a szlovákban nagy valószínűséggel 1938 után alakult ki, majd honosodott meg. A példák természetesen szinte tetszés szerint szaporíthatók.

A következő öt egységben a sztereotípiák más-más közegben, összefüggésrendszerben realizálódó megjelenési formáit prezentálják, elemzik és értelmezik a szerzők. A *sztereotípiák „csak úgy mellékesen” – a mindennapi élet és a szociális reprezentáció* című blokkban Elena Mannová a szakácsköny-

vek által közvetített étkezési sztereotípiákat, az ételeket mint nemzeti jelképeket vizsgálja konkrét szlovák példák alapján. Mannová és Rastislava Stoličná kutatásaiból tudjuk, hogy a manapság turistacsalogatóként ismert, szlovák jellegzetességnek számító *juhtúrós* vagy *brindzás galuska*, más néven *sztrapacska* („bryndzové halušky”) egyik alapanyaga, a juhtúró a 15. századi vlach kolonizáció révén honosodott meg az északi szlovák területeken (tehát nem tekinthető különösebben „ősi” s pláne nem sláv terméknek). A belőle készült juhtúrós galuska eredendően inkább ínségeledelnek számított, és a szegénység jelképeként tartották nyilván. Némely szlovák vidék házassági szokásainak része volt: ha a kéroket juhtúróval kínálták, az kikosarazásnak számított. Egyes szakácskönyvek először nem is pártolták ennek az ételféleségnek a szlovák nemzeti jelzővel való felruházását. Aztán, itt nem részletezendő, „felülről” jövő kezdeményezéseknek köszönhetően mégis az lett, s az 1940-es években már mind a szakácskönyvek, mind az alapiskolai szlovák honismeretkönyvek tipikusan szlovák eledelnek mondják (a témáról magyarul Rastislava Stoličná: A táplálkozás mint etnoidentifikációs jegy című tanulmánya olvasható. *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6. Komárom, 2004). Olga Danglová a polgári életideál sztereotípiáit mutatja be a parasztházartások falvédőinek tükrében. Gabriela Dudeková a szegények jötevéiről kialakult 19. századi, 20. század eleji kép valós hátterét rajzolja meg, míg Heike Müns a német kultúrában erőteljesen jelen lévő észak–dél ellentétet zenei sztereotípiákkal érzékelteti. Dana Bořutová a 19–20. századi kelet-közép-európai építészet nemzetinacionalista stílusjegyeit, vizuális sztereotípiáit veszi számba.

A következő, két tanulmányból álló egység (*Zsidó-képek*) a 18. századi felvilágosodás írói zsidóképéről (Birgit Bruns), illetve (1939-el bezárólag) a kétszáz év távlatában vizsgált német útikalauzokból kihámozható zsidó Krakkó és zsidó Prága bemutatását (Tobias Weger) tartalmazza.

A *Történeti és világképek* címet viselő blokkba négy tanulmányt soroltak a szerkesztők. Ezek a németekről, Németországról alkotott külföldi képek különféle forrásaival,

megnyilvánulási formáival, valamint a Hanza-városok történetírásában fellelhető sztereotípiákkal foglalkoznak. A következő egység (*Manipuláció – legitimáció – orientáció: miért van szüksége a politikának sztereotípiákra?*) három tanulmánya a sztereotípiáknak a politikai és közéletben betöltött szerepét vizsgálja.

Végezetül a hatodik, utolsó blokk (*Szlovákok és németek – a magunkról és a másokról alkotott kép*) négy tanulmányról kell szót ejteni. Eva Krekovičová az *Autosztereotípiák és a politikai elit*ek című dolgozatában a szlovák politikusok által használt (és/vagy elfelejtett) nemzeti sztereotípiákat elemzi. „Szomorú s egyszersmind jellemző, hogy vélhetően még hosszú ideig nem lesz lehetséges Közép-Európa mentálisan és történetileg oly közel álló népeinek közös történetét megírni” – kezdi dolgozatát, majd (miközben a legsúlyosabb problémaként a szlovák–magyar közös történelemkönyv hiányát jelöli meg) mindezt azzal magyarázza, hogy az egyes nemzetek történelmi és egyébként közös történelmet, illetve annak egy-egy közös szeletét egész más aspektusból közelítik meg, s éppen ezért általában másként is értéklik. Ami véleményem szerint nem lenne annyira súlyos probléma, ha el tudnánk fogadni a másik, miénktől eltérő álláspontját, s azt egy további lehetséges nézetként kezelni. Valami olyasmire gondolok, amit Gabi Dolff-Bonekämper az épített örökség kapcsán nemrégiben *örökségközösségek*ként határozott meg (Nemzeti – regionális – globális? A társadalmi örökségkonstrukciók régi és új modelljei. *Magyar Szemle*, 2009. 1–2. sz.). Lényege, hogy egy adott építmény fontos, meghatározó, egyszersmind eltérő előjelű (!) szerepet játszhat egyszerre több etnikum történelmi és önazonosság-tudatában, szimbólumrendszerében stb. Az *örökségközösség* terminus azt sugallja, hogy ezek az eltérő megközelítések, aspektusok békésen meg is férnek egymás mellett. Jó példája (lehetne) ennek Dévény, amely fontos, mondhatni kultikus és mindenképpen szimbolikus helye mind a térség németjeinek, mind pedig magyarjainak és szlovákjainak (vö. Gabriela Kiliánová: *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévény ako pamätné miesto*. Bratislava, 2005). A közös (vagy

részbe közös) történelem szintén szemléltető lenne az *örökségközösség* értelmében. Visszatérve Krekovičová dolgozatához, röviden összefoglalva: a szerző a szlovák politikai elit és a sztereotípiák viszonyát ambivalensnek mondja. A sztereotípiák tudatos alkalmazása, a velük való élés és visszaélés egyrészt, nem-ismeretük, tudatos ignorálásuk másrészt egyaránt jellemző a politikacsinálókra. A szlovák nemzeti sztereotípiákra hoz konkrét példákat. Nem a „másokról alkotott képre”, hanem az autosztereotípiákra tehát. Ezek között a Nagymorva Birodalom ideája, a Jánošík-legenda, a Štúr-nemzedék, a szlovák nemzeti felkelés, Alexander Dubček stb. előkelő helyen szerepel. Voltaképpen azokról a jelenségekről van tehát szó, amelyeket másutt „szlovák mítoszokként” is emlegetni szoktak, többek között szerzőnk is (vö. Krekovič, Eduard–Mannová, Elena–Krekovičová, Eva [red.]: *Myty naše slovenské*. Bratislava, 2005). Dolgozatában, egy rövid bevezetés erejéig, arra a kérdésre is kitér, hogy mi a különbség a mítosz és a sztereotípiák között. Noha jól artikulált választ nem kap a kérdésre az olvasó, annyi világosá válhat számára, hogy a két képzet szorosan összefügg. Én ezt úgy magyaráznám, hogy a kettő kölcsönösen egymás függvénye. Miközben a sztereotípiák (legalábbis azok egy jelentős csoportja) a mítoszokból nőttek ki magukat, azoknak mintegy summázatuk, megértésükhöz a mítoszok szolgáltatnak ismeret- és háttéranyagot. Hasonló jelenségcsoport ez, mint egyes állandó szókapcsolataink, szóláshasonlataink esete. Az, hogy megértsük például a *Magyar Nyelvőrn*ben 1872-ben közölt „módi ez is, mint Komáromban a félszem” hasonlatot, feltételezi egy mögötte, előtte lévő, nyilván tréfás kimenetelű történet ismeretét. Ugyanígy az ezeréves magyar elnyomás sztereotípiája a szlovák köztudatba csak summázata egy (történelmi ismeretekből, legendákból, mondákból stb. álló) ismeretrendszernek, amit mítosznak nevezhetünk. A „trianoni átok” sztereotípiája mögött a magyarban szintén a családi legendáriumból, különféle narratívákból, képekből, történelmi ismeretekből stb. összeálló Trianon-mítosz áll. Ugyanígy a magyarban nem a fehér ló mondája a sztereotípiák, hanem a belőle kinövő, a szlávok egy-

ügyű hiszékenységre, balgaságára való utalás. Maga a monda, pontosabban mondanakör inkább ezt a sztereotípiát magyarázó mítosz.

A blokk további dolgozatai a szlovák kultúra sztereotípiáinak keletkezését és fennmaradásuk makacsságát (Dušan Škvarna), a szlovákok és németek egymásról alkotott sztereotípiáit (Magdaléna Paríková), illetve a német nyelvű irodalom szlovákság-képét, a szlovákokról berögződött német sztereotípiákat vizsgálják (Hans Henning Hahn).

A zömében német (néhány dolgozat esetében angol) nyelvű tanulmánykötetet a szerzőkre vonatkozó alaponformációk zárják. Ahogy fentebb már említettem, a jelen ismertetés keretében valamivel részletesebben bemutatott, illetve kommentált tanulmányok kiválasztása esetleges, szubjektív volt. Más recenzens nyilván más dolgozatokat emelt volna ki, s az ő eljárása ugyanúgy hiteles lett volna. A száraz tartalmi bemutató helyett választott „széjlegyzetelés” módszer talán jobban felkelti az érdeklődést a kötet és a problematika iránt, s a publikáció magyar recepciója remélhetőleg nem merül ki ebben az itt olvasható könyvismertetésben.

Liszka József

Múcska, Vincent–Daniš, Miroslav–Ševčíková, Zuzana: Dejiny európskeho stredoveku. I. Raný stredovek. Od 5. storočia do polovice 11. storočia. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, 390 p.

Egy összefoglaló jellegű egyetemi tankönyv megírása mindig nagy kihívást jelent. A pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Világtörténeti Tanszékének munkaközössége is most először vállalkozott ilyen feladatra *Az európai középkor története. I. Korai középkor. Az 5. századtól a 11. század közepéig* című kiadvánnyal. Több oka is volt, hogy felvállalták ezt a munkát. Az eddigi egyetemi hallgatói generációk a szlovák felsőoktatási intézményekben is cseh tankönyvekből tanultak. Ezek a tankönyvek a hetvenes évek folyamán íródtak, s jöllehet mind szakmai, mind ideológiai szempontból kiállták az idő próbáját, ám napjainkban már igény van újabb feldolgozásokra. Erre egyrészt gyakorlati okokból van szükség. Az em-

lített tankönyvek ma már nehezen hozzáférhetők. Ugyanakkor az egykori Csehszlovákia keleti fele immáron másfél évtizede önálló országgá vált. Itt volt az ideje, hogy a szlovák egyetemi hallgatók anyanyelvükön is hozzáférhessenek egy átfogó tankönyvhöz. Végül elérkezett az idő, arra is, hogy egy szlovák egyetem történelem tanszéke megbirkózzon ezzel a komplex feladattal.

A tankönyv a háromkötetesre tervezett középkortörténet első kötete. Szerzői közül Miroslav Daniš Kelet-Európa-szakértő, Vincent Múcska a korai középkorral foglalkozik, Zuzana Ševčíková pedig kultúrtörténész.

Egy összefoglaló, enciklopédikus könyv elkészítése számos probléma elé állítja a szerzőket. A legnagyobb kihívás a terjedelem, mi kerüljön bele, és mi maradjon ki. Ebben a kérdésben valóban jó kompromisszumos megoldás született. A kötet kilenc fő történeti-földrajzi egység leírására tagolódik: a germán államok kialakulása; a szláv államalapítások; a kelet-európai nomád népek honfoglalásai; a normannok és Skandinávia; az iszlám terjeszkedése; a kelet-európai államok kialakulása és Bizánc korai évszázadai; a Frank Birodalom; korai német államok kialakulása; a Pápai Állam és missziós tevékenysége. E fő részekén kívül megtalálható még egy bevezető, amely a korszak periodizációjával foglalkozik, illetve egy külön gazdaságtörténeti rész. A szövegtörzs mintegy 324 oldalt tesz ki.

A nemzeti történészcsoportok gyakran kerülnek abban a csapdába, hogy szintetizáló feldolgozás esetén is nagyobb súlyt fektetnek saját történelmük bemutatására. Ebben a könyvben ilyenről szó sincs. Samo birodalmával másfél, a Nagymorva Birodalommal szűk két oldal foglalkozik. Nem több, mint amekkora történelmi szerepe volt a többi kortárs államalakulathoz képest, illetve amennyi hely jut számára a több téma arányához képest.

A következő probléma az, mennyi adat kerüljön bele a szövegbe. Történelemkönyv lévén, itt elsősorban az évszámok mennyiségéről van szó. Nos, a szerzők nem töltik meg a könyvet dátumokkal, a szakkifejezéseket pedig megmagyarázzák.

Egy tankönyv esetében fontos a módszertani háttér is, ami a laikus olvasó szá-

mára mint a könyv használhatósága jelenik meg. Arról már szó volt, hogy a tárgyalt anyag felosztása nem hagy semmi kívánnivalót maga után. Egy történelemtankönyv viszont térképek nélkül használhatatlan. Tizenkét térkép található benne. Természetesen ez kevés, de arra elég lehet, hogy ha az olvasó éppen nem tud egy történelmi atlaszhoz hozzáférni, legyen valamilyen elképzelése az adott korszakról. Több térkép alaposan megnövelné a terjedelmet. A mai technikai lehetőségek mellett talán meg lehetett volna oldani, hogy ezek színesek legyenek. A könyv egy mellékletet tartalmaz, az uralkodók és a pápák jegyzékét.

Egy tankönyv esetében további szempont az olvashatóság. Itt sem érheti a munkát komoly kritika. A könyv olvasmányos, mindig összefüggő szöveget tartalmaz. A szöveg mindig szakmai jellegű, azaz igényel bizonyos háttérismeretet. A kiemelések esetében csak dőlt betűket alkalmaz.

A könyv a szakirodalmat ez egyes fejezetek elején tünteti fel. Csak valóban rövid válogatásról van szó. Nagyon sok idegen nyelvű, esetenként több évtizeddel ezelőtt megjelent könyvet sorol fel. Néhány esetben a cseh kiadás helyett a németet tünteti fel an-

nak ellenére, hogy a bevezetőben a szerzők kijelentik, hogy mindig helyben is hozzáférhető könyveket válogattak ki, bizonyos esetben kérdéses, hogy egy szlovákiai egyetemista érdeklődése esetén valóban hozzá tudna-e férni. Valamennyi forrás megismeréséhez várni kell a harmadik kötet megjelenéséig.

A könyv annak ellenére, hogy az első ilyen vállalkozás szlovák történészek részéről, minden szempontból sikeresnek mondható. Bár tankönyvnek készült, említett jó tulajdonságainak köszönhetően valóban alkalmas arra, hogy nem szakmai érdeklődő számára is hasznos olvasmány legyen. Napjainkban, amikor egyre nagyobb az igény egy közös szlovák–magyar történelemtankönyv megírására, illetve egymás múltjának jobb megismerésére, ez a könyv valóban alkalmas arra, hogy más nemzetiségű diákok is kezükbe vegyék. Vagy a szlovák eredetit a szlovákiai magyar felsőoktatási intézményben, vagy akár magyar fordításban Magyarországon is. Bár ebben az esetben nem a közös múlt feldolgozásáról van szó, mégis hasznos a szlovák történészek más irányú munkáinak megismerése is.

Horbulák Zsolt